

Dėl lietuvių kalbos priesaginių denominatyvinių veiksmažodžių semantikos*

JURGIS PAKERYS

Vilniaus universitetas

The meanings and categories of Lithuanian nominal and deadjectival verbs have been described more than once. I will argue here that these descriptions could be made more systematic by applying a model of three-mode predication (essive, inchoative and causative) and by analysing syntactic and semantic features of the base words in derivational paraphrases.

1. IVADAS

Daiktavardinių ir būdvardinių veiksmažodžių darybinės reikšmės ir kategorijos lietuvių kalbotyroje jau ne sykį aprašyti (Paulauskiene 1971: 192–204, 1994: 265–270; Ulvydas, red., 1971: 247–268; Jakaitienė 1972, 1973, 1976: 266–270; Ambrazas, red., 1997a: 386–394). Vis dėlto mažokai dėmesio skirta pateikiamoms klasifikacijoms sistemiškai pagrįsti ir hierarchiniams nustatyti vienetų santykiams aptarti (išimtimi laikytinos Geniušienės (1983: 61t., 1987: 155–159) pastabos apie denominatyvinius refleksyvus). Per pastaruosius penkiasdešimt metų pasirodė keletas reikšmingų studijų, kuriose vardažodinių veiksmažodžių reikšmės sisteminamos remiantis sintaksiniai-semantiniai vaidmenimis, taikomi loginės analizės principai ir atliekami tipologiniai tyrimai (Marchand 1964, 1969a, 1969b: 367–371; Clark, Clark 1979; Karolak 1972, Karolak, red., 1980; Kalinčenko 1994, 2000). Šiame straipsnyje siekiama sintetiškai pasinaudoti minėtųjų darbų patirtimi ir pateikti vieną kitą naujesnį sprendimą. Straipsnio tikslas yra pasiūlyti preliminarią sintaksinę–semantinę vardažodinių lietuvių kalbos veiksmažodžių klasifikaciją. Nesištengiant pateikti gausios naujos medžiagos ir dažniausiai remiamasi jau esamais mokslinėje apyvartoje pavyzdžiais. Taip siekiama parodyti, kuo skiriasi ir kuo panašūs ankstesni ir čia siūlomi sprendimai.

Straipsnio pradžioje denominatyviniai veiksmažodžiai (DV)¹ interpretuojami kaip suglaustos predikatinės konstrukcijos (2.1), analizuojami galimi požymių predikacijos tipai (2.2), vėliau pereinama prie sintaksinių–semantinių funkcijų analizės (3.1–3.4).

* Už reikšmingas pastabas norėčiau padėkoti prof. habil. dr. Evaldai Jakaitienei. Dalis straipsnyje naudojamos literatūros buvo sunkiau prieinama, todėl esu dėkingas prof. habil. dr. Wojciechui Smoczyńskiui, sudariusiam galimybę viešėti Krokuvos Jogailaičių universitete, už pagalbą nuoširdžiai dėkoju prof. habil. dr. Vincui Urbučiui, dr. Aleksejui Andronovui, dr. Jolantai Gelumbeckaiti ir Mikui Vengriui.

¹ Kartais denominatyvais laikomi tik daiktavardiniai veiksmažodžiai. Šiame straipsnyje denominatyvų klasė apima daiktavardinius, būdvardinius ir – nors tokiai atveju reta – dalyvinius, skaitvardinius bei įvardinius veiksmažodžius.

2. APRAŠYMO PAGRINDAI

2.1. DV kaip predikatinės konstrukcijos

Marchando yra taikliai pastebėta, kad „denominatyviniai veiksmažodžiai – tai suveiksmažodinti sakiniai“ (1969b: 368, plg. 31)². Omeny, tiesa, autoriaus čia turimi ne baigtiniai sakiniai – propozicijos, o predikatinės struktūros su vardąžodiniais argumentais, kurie įžvelgiami darybinėse parafrasėse, pavyzdžiu:

- 1 (a) *karaliauti ~ būti KARALIUMI*³
- (b) *lietuvinti ~ daryti, kad kas imtų būti LIETUVIU, kaip LIETUVIS*
- (c) *stovyklauti ~ būti STOVYKLOJE*
- (d) *filmuoti ~ daryti, kad imtų būti (atsirastų) FILMAS*
- (e) *žaibuoti ~ ŽAIBUI (-ams) būti, imti būti (rastis)*

Šios parafrasės resp. (galimi) transformacinių kalbamujų DV antecedentai sudaro prielaidas sintaksinei-semantinei klasifikacijai. Marchandas nurodo, kad pamatinis žodis parafrasėje gali būti subjekto arba objekto predikatyvas (1 a, 1 b), gali atlkti aplinkybęs (1 c) arba objekto (1 d) funkciją (1964: 105, 1969a: 155t., 1969b: 368, 371, plg. 33–38)⁴. Patys subjektai (veksnai), Marchando manymu, negalį būti veiksmažodinami dėl loginių priežasčių: subjektas esas apibūdinamas dēmuo, tad jo paties apibūdinančiuoju dēmenimi (predikatu) paversti neįmanoma⁵. Vis dėlto tam tikrą išimtį lietuvių kalboje galėtų sudaryti tie DV, kurių subjektą tinka laikyti įtrauktu į egzistencinį denominatyvinį predikatą (1 e)⁶, plg. dar: *audroti ~ AUDRAI būti, speigouti ~ SPEIGUI būti; dienoti ~ DIENAI imti būti (rastis); šalteti ~ imti būti (darytis) ŠALTA*. Suprantama, šis sprendimas diskutuotinas, pamatinius žodžius čia galima interpretuoti ir kaip predikatyvus, siejamus su neapibrėžtu subjektu (plačiau žr. 3.2.1–2).

Subjekto ir objekto predikatyvus (Marchando pirmasis ir antrasis tipai) siūloma jungti į vieną grupę, nes čia iš esmės ta pati sintaksinė funkcija: objektiniai predikatyvai laikytini kauzatyviniais subjektinių predikatyvų variantais, plg. *baltuoti ~ būti BALTAM* (subjektinis predikatyvas) ir *baltinti ~ daryti, kad kas imtų būti BALTAS* (kauzatyvinis objektinis predikatyvas, žr. plačiau 3.1). Taigi iš viso DV parafrasėse galimi keturi tokie modeliai:

- (1) pamatinis žodis DV parafrasėje yra predikatyvas (subjekto ar objekto);

² „Denominal verbs are verbalized sentences“, plg. Karolak (1972: 210).

³ Po ženklo ~ čia ir toliau nurodomos darybinės parafrasės, mažosiomis didžiosiomis raidėmis išskiriama pamatiniai žodžiai. Retais atvejais tokiu išskyrimu atkreipiama dėmesys ir į kitus elementus.

⁴ Is kitų tyrimų, skiriančių daugiau dėmesio sintaksinei DV interpretacijai, plg. lenkų kalbininkų darbus: Grzegorczykowa (1969); Karolak (1972); Karolak, red. (1980); Bojar (1975); Solecka, Terminińska (1979, 1980).

⁵ „The subject of a sentence is necessarily the determinatum of its verb, therefore it cannot become the determinant in a verbalized sentence“ (Marchand 1969b: 368).

⁶ Dėl semantinės subjekto inkorporacijos *verba meteorologica* tipo veiksmažodžiuose žr. Katkuvienė (1982).

- (2) pamatinis žodis DV parafrazėje yra subjektas;
- (3) pamatinis žodis DV parafrazėje yra objektas (tiesioginis ar netiesioginis);
- (4) pamatinis žodis DV parafrazėje yra aplinkybė.

Perėjus abstrakčiausią sintaksinio skirstymo pakopą⁷, smulkesnius pogrupius galiama skirti taikant konkretesnių semantinių vaidmenų rinkinį. Šiame straipsnyje bus operuojama procesanto, rezultato, kontento, posesumo (priklasinio)⁸, instrumento, lokatyvo, temporatyvo ir kai kuriais kitais vaidmenimis, smulkiau žr. 3.2–3.4.

2.2. Predikacijos tipai

Predikacija yra laikomas tam tikro požymio priskyrimas vienam ar keliems argumentams (Morkūnas, par., 1999: 495). Denominatyviniais veiksmažodžiais požymiai gali būti predikuojami kaip nekintami, kintami ir kauzuojami, pavyzdžiu:

- 1) požymis nekintamas (esyvinis): *kvailioti ~ būti KVAILIU, elgtis kaip KVAILIU; baltuoti ~ būti, rodytiš BALTAM; audroti ~ AUDRAI būti (vykti); badauti ~ būti BADA patiriančiam; buriuoti ~ plaukti naudojantis BURĒMIS; žiemoti ~ ŽIEMĄ (kur) būti;*
- 2) požymis kintamas, įgyjamas ar atsirandantis savaime (inchoatyvinis)⁹: *kvailėti ~ imti būti KVAILIU / KVAILAM (-esniam); baltėti ~ imti būti, darytis BALTAM (-esniam); rasoti ~ imti būti, rastis RASAI;*
- 3) požymis kintamas, suteikiamas tam tikros nurodytos jėgos (kauzatyvinis): *kvailinti ~ veikti, kad kas imtų būti KVAILIU / KVAILAS, versti, laikyti ką KVAILIU / KVAILU; baltinti ~ veikti, kad kas imtų būti BALTAS (-esnis); juokauti ~ veikti, kad imtų būti JUOKAI, atsirastų JUOKŪ.*

Esvinė predikacija (1) laikytina bazine, iš jos išvedama inchoatyvinė (2), o iš pastarosios – kauzatyvinė (3), žr. 1 lentelę. Jei iš tam tikro vardažodžio yra išvestas inchoatyvinis veiksmažodis (*baltas → baltėti*), kauzatyvinį vedinį galima interpretuoti dvejopai: kaip deverbatyvą (*baltėti → baltinti ~ daryti, kad BALTEȚU*) ir kaip tiesioginį denominatyvą (*baltas → baltinti ~ daryti, kad imtų būti BALTAS*).

1 LENTELĖ. DENOMINATYVINIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ POŽYMIŲ PREDIKACIJOS BŪDAI

Požymis (x)	Nekintamas	Kintamas	
		īgyjamas	suteikiamas
Funkcija	$F_{esse}(x)$	$F_{incho}(F_{esse}(x))$	$F_{caus}(F_{incho}(F_{esse}(x)))$

⁷ Dalis DV tyrinėtojų abstrakčiomis sintaksinėmis funkcijomis nesiremia ir DV klasifikuoją pagal tai, kokius semantinius vaidmenis pamatiniai žodžiai atlieka parafrazėse (Clark, Clark 1979: 769–781; Kaliuščenko 1994, 2000). Šiame straipsnyje sintaksinių funkcijų neatsisakoma, nes jos atspindi abstrakčiausią DV klasifikacijos lygmenį, kuriame gerai matyti sintaksės ir žodžių darybos ryšiai.

⁸ Omeny turima visumai (savininkui) priklausanti dalis, objektas, plg. savininką apibūdinantį posesoriaus vaidmenį.

⁹ *Savaime* reiškia, kad propozicijoje nenurodoma požymio įgijimo priežastis.

Kad denominatyviniams veiksmažodžiams būdinga trejopa požymiu predikacija, pastebėta jau Marchando (1969a: 155t.). Tiesa, čia autorius aptaria tik būdvardinus anglų, vokiečių ir pranzūzų kalbų vedinius. Trejopą DV predikaciją įžiūri Karolakas (1972: 214–217; plg. Solecka, Termińska 1979, 1980) ir Uluchanovas (1977: 117), nors pastarasis darybinių reikšmių apraše (131–193) sistemiškai šio modelio nedieglia. Kaliuščenko logiškai numato dar tris neigiamus variantus: ‘neturēti požymio’, ‘imti neturēti požymio’, ‘kauzuoti, kad imtų neturēti požymio’. Autorius trejopos (šešeriopos) predikacijos modelį taiko aptardamas posesyvinius, atributyvinius, lokatyvinius, būsenos predikatyvinius ir iš dalies – įvykio DV (Kaliuščenko 1987, 1994: 40–77, 98–102, 108–114; 2000: 22–44, 56–59, 63–67).

3. PAGRINDINIAI DENOMINATYVINIU VEIKSMAŽODŽIU TIPAI

3.1. Predikatyviniai DV

Jų parafrazėse pamatiniai žodžiai yra būtinieji veiksnio arba papildinio predikatyvai¹⁰, kuriais požymiai priskiriami esyviškai (2 a, b), inchoatyviškai (3 a, b) ir kauzatyviškai (4 a, b):

- 2 (a) *Petras kvailoja* ~ *Petras yra KVAILYS, elgiasi kaip KVAILYS*
 (b) *Laukai baltuoja* ~ *Laukai yra, rodosi BALTI*
- 3 (a) *Petras kvailėja* ~ *Petras darosi KVAILAS, virsta KVAILIU*
 (b) *Drobė balteja* ~ *Drobė darosi BALTA*
- 4 (a) *Birutė kvailina Petrą* ~ *Birutė laiko (daro) Petrą KVAILIU*
 (b) *Ona baltina drobes* ~ *Ona daro drobes BALTAS / kad drobės BALTĘTŲ*

Šiais veiksmažodžiais predikuojamos ypatybės paprastai reiškiamos daiktavardžiais (a) arba būdvardžiais (b), kartais pasitaiko ir dalyvių (*išdykauti* ~ *būti, elgtis kaip IŠDYKUSIAM, ištvirkauti* ~ *būti, elgtis kaip IŠTVIRKUSIAM*), skaitvardžiu (*pirmauti* ~ *būti PIRMAM*) arba įvardžiu (*savinti* ~ *veikti, kad imtų būti SAVO, SAVU*). Jei pamatinis žodis yra daiktavardis, veiksmažodis gali remtis ne visais jo semantiniais požymiais (2 a), o tik kai kuriais iš jų, pavyzdžiui, kalbėjimo ar judėjimo: *žemaičiuoti* ~ *kalbēti kaip ŽEMAIČIUI, vėžlanti* ~ *judēti kaip VĖŽLIUI*. Nagrinėdami atvejus, kai požymis predikuojamas remiantis panašumu, tyrėjai dažnai sudaro atskirus pogrupius ar apibrėžia specialias semantines funkcijas (plg. f_{sim} , Solecka, Termińska 1979: 58, 1980: 20–22). Norėtusi atkreipti dėmesį, kad kartais pasitaiko išvestinės semantikos daiktavardžiu, jau besiremiančių panašumo santykiu, taigi iš jų padarytuose veiksmažodžiuose tokio santykio įžvelgti nebetenka, pavyzdžiui, *beždžioniauti* gali būti tiesiai siejamas su *beždžionė₂* ‘kas pamėgdžioja kitus, maivos’¹, o ne su *beždžionė₁* ‘žinduolis gyvulys, pa-našus į žmogų savo kūno sudėtimi (Simia)’ (LKŽ_{I(2)} 793). Kitai p tarant, lyginimo

¹⁰ Apie laisvuosius ir būtinuosius predikatyvus žr. Holvoet (2003).

funkcija ne visada ižvelgtina paties DV struktūroje, jos rezultatu galima laikyti ir pamatinius žodžius.

Esyvinius (2 a) tipo DV siūlyta laikyti ir agentiniai, nes parafrazėse jų pamatiniai žodžiai turėtų agentinius vaidmenis (Clark, Clark 1979: 773t.):

- 5 (a) *John butchered the cow*
- (b) *John did to the cow the act that one would normally expect [a butcher to do to a cow]*

Agentiniai tokius veiksmažodžius vadinti patrauklu, nes jų semantikos židinyje yra aktyvus subjektas. Vis dėlto tai netikslu – juk pamatinis žodis ne nurodo patį subjektą, o įeina į frazę, apibūdinančią subjektą (5 b). Vadinas, sintaksinė analizė, atliekama prieš semantinių vaidmenų tyrimą, blokuoja netinkamą darinio interpretaciją.

Kauzatyvinius (4 a) tipo atvejus kai kurie tyrejai laiko tikslą (*goal*) veiksmažodžiais (Clark, Clark 1979: 774t.). Tai suprantama, nes kauzatyvai (kaip ir (3 a) tipo inchoatyvai) suponuoja tam tikrą veiksmo (vyksmo) ribą, kurią tinka laikyti siekiamu rezultatu (tikslu). Pagrindinė predikatyvių inchoatyvų ir kauzatyvų funkcija – žymėti tam tikrus virsmus, transformacijas, kai objektas įgyja (jam suteikiama) naujų ypatybių (3 a, b; 4 a, b), tad juos dar galima vadinti transformaciniams rezultatyvais. Sie DV artimiausiai objektiniams ir subjektiniams rezultatyvams, pavyzdžiu: *eiliuoti ~ daryti, kurti EILES (eileraščius), filmuoti ~ daryti, kurti FILMĄ, juokauti ~ daryti (krėsti) JUOKUS, rūdyti ~ RŪDIMS atsirasti, pleiskanoti ~ PLEISKANOMS atsirasti* ir kt. (žr. plačiau 3.2.2, 3.3.1). Pagrindiniai predikatyvių ir subjektinių / objektinių rezultatyvų skirtumai tokie:

1) subjektiniai ir objektiniai rezultatyvai predikuoja tam tikro naujo dalyko savainių atsiradimą (*rūdys, pleiskanos*) ar sukūrimą (*eilės, filmas, juokai*), o predikatyviniai – objekto transformaciją (2 a, b; 3 a, b);

2) predikatyviniai kauzatyvai negali būti intranzityiniai.

Vis dėlto sunku nubrėžti griežtą ribą tarp ypatybių suteikimo ir naujo objekto atsiradimo ar sukūrimo. Kai kuriuos daiktvardinius predikatyvinius veiksmažodžius galima interpretuoti ir kaip objektinius rezultatyvus, kurių tiesioginiai objektai atlieka šaltinio („medžiagos“) vaidmenis, plg.:

- 6 (a) *grupuoti žmones ~ versti žmones GRUPĖMIS, suteikti žmonėms GRUPIŲ ypatybių : padaryti, sukurti GRUPES iš žmonių;*
- (b) *aukoti pinigus ~ versti pinigus AUKA, suteikti pinigams AUKOS ypatybių : padaryti, sukurti AUKĄ iš pinigų;*
- (c) *bulvėms anglėti ~ bulvėms įgyti ANGLIES ypatybių : susidaryti, atsirasti ANGLIAI iš bulvių.*

Atskirōs pastabos reikalauja DV, reiškiantys ‘laikyti, vadinti tuo, kas pasakyta pamatiniu žodžiu’, pavyzdžiu: *dėdžiuoti ‘vadinti DĘDE’, tujinti ‘kreiptis TU, vartoti vienaskaitos antrojo asmens formas, implikuojančias įvardį TU’, tamstinti ‘vadinti TAMS-*

TA'. Šiu DV darybinė reikšmė gali pasiroti kiek nutolusi nuo kitų predikatyvių kauzatyvų ('daryti, kad kas imtū būti kuo (koks)'). Skirtumas čia tik tas, kad tapsmas kauzuojamas mąstymo ('laikyti kuo') arba performatyviniais ('vadinti') veiksmais. Todėl Marchandas visai pamatuotai skiria kalbamuosius veiksmažodžius prie papildinio predikatyvų (1964: 110, 1969b: 369). Kiti tyrinėtojai elgiasi ne taip sistemiškai: įžiūri instrumentiškumą (Clark, Clark 1979: 777 angl. veiksmažodžių sir 'vadinti seru, kreiptis sere' frazėje *the general* priskiria prie *miscellaneous [instruments]*) arba 'vadinimo' veiksmažodžius jungia į atskirą kalbėjimo grupę, nors 'laikymo, traktavimo' veiksmažodžius aprašo prie predikatyvių kauzatyvų (Kaliuščenko 1994: 68t., 104; 2000: 38, 60)¹¹.

Skirti predikatyvių lietuvių kalbos DV grupę nėra nauja, apie tai kalbėta jau Geniušienės studijoje (1983: 61, 1987: 156). Tiesa, predikatyviniais čia vadinami tik daiktavardiniai vediniai, pavyzdžiui: *svečiuotis* 'būti svečiu' : *svečias*; *giminiuotis* 'būti, tapti giminėmis' : *giminė*; *cukruotis* 'virsti cukrumi' : *cukrus*. Jakaitienės darbuose sintaksinis kalbamujų DV aspektas neakcentuojamas: predikatyviniai esyvai skiriami prie atitikimo ir būsenos kategorijų (jų priešprieša remiasi subjekto aktyvumu : neaktyvumu, plg. *advokatauti* : *juoduoti*), inchoatyvai – prie būvio kaitos, kauzatyvai – prie padaromosios kategorijos (Jakaitienė 1973: 64–66, 1976: 269; Ambrasas, red., 1997: 387–393; plg.: Ulvydas, red., 1971: 248t., 252–255, 258t., 262, 264t., 267; Palauskienė 1994: 266–270).

3.2.1. SUBJEKTINIŲ DV SKYRIMO PROBLEMA. Jau užsiminta (2.1), kad subjektinius DV skirti neįprasta, o Marchando nuomone – ir logiškai neįmanoma¹². Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Marchandas aprašo anglų kalbos veiksmažodžių darybą (1969b), savo straipsniuose (1964, 1969a) greta anglų tiria ir vokiečių bei prancūzų DV. Visos šios kalbos turi tuščiųjų subjektų (*dummy subjects*), todėl autorius užsimena, kad *verba meteorologica* galima interpretuoti kaip predikatyvinius (1964: 116), plg. Clarkų parafrazę: *It is raining ~ It (the weather) is doing the activity that one would normally expect [rain to do]* (Clark, Clark 1979: 780). Nepaisant šios pastabos, Marchandas kalbamuosius veiksmažodžius vis dėlto pateikia prie objektinių¹³.

Lietuvių kalboje nėra žodžių, atliekančių tuščiojo subjekto funkciją, todėl sintakškai subjektinė kai kurių DV interpretacija neužblokuota. Kad parafrazėse jų paraminiai žodžiai neatlieka predikatyvinės funkcijos, galima įsitikinti iš neigiamų transformacijų, plg. (7 b) ir (8 b):

- 7 (a) *Vakar audrojo ~ Vakar buvo AUDRA*
 (b) *Vakar AUDROS nebuko*

¹¹ Šio straipsnio predikatyviniai DV Kaliuščenko klasifikacijoje vadinami atributiviniais, o predikatyviniai laikomi veiksmų, būsenų ir pan. pavadinimais motyvuoti veiksmažodžiai (žr. 1994: 94tt., 2000: 54tt.).

¹² Subjektinių anglų kalbos DV grupę skiria Kurycyna (1985: 70t.), bet ji ši terminą taiko tiesiog intranzityviniams veiksmažodžiams aprašyti (angl. *to vagabond*, *to seal*, *to panic* ir pan.).

¹³ Beje, ir Clarkai čia įžvelgia objekto semantinį vaidmenį: „there are a few element verbs, which are still another kind of object verb“ (Clark, Clark 1979: 780).

- 8 (a) *Vilkas yra žVÉRIS*
 (b) *Vilkas néra (žolėdis) žVÉRIS (*Vilkas néra (žolėdžio) žVÉRIES)*

Kaip matyti, kilmininku vardiné tarinio dalis neigiamose propozicijose néra žymima, todėl nominatyviniuose egzistencinės semantikos sakiniuose ižvelgti sintaksinių subjektą (o ne predikatyvą) visai pagrįsta. Taip daryti siūlyta, pavyzdžiu, Balkevičiaus (1963: 147tt.), bet su išimtimis (149tt.). Viena išimčių taisykla tokia: „Nominatyvinio saknio vardininkas, kaip predikatyvinis centras, laikytinas būvio vardininku (tariniu) [...], kai to vardininko funkcija yra analogiška kitų konteksto sakinių tarinių funkcijai“. Komentuodamas pavyzdį *Nuo stogų TEŠKA, ant žemės KLANAI*, autorius teigia, kad „šalia einančių sakinių pagrindinės dalys [...] *teška, klanai* [...] yra vienarūšės, nes žymi kelis lygiagrečiai vykstančius reiškinius“ (Balkevičius 1963: 151, plg. 142). Vis dėlto žodį *klanai* laikant veiksniu, reiškinį lygiagretumas nebūtų kaip nors pažeidžiamas: juk greta *teškēti* yra veiksmažodis *būti*, plg. *Nuo stogų TEŠKEJO, ant žemės klanai BUVO*. Taigi esminis klausimas čia yra veiksmažodžio *būti* interpretacija: neigiamosios transformacijos vis dėlto labiau paremia egzistavimo reikšmę, o ne predikatyvinės jungties funkciją. Nominatyvinių sakinių egzistencinė semantika pastebėta ir „Dabartinėje lietuvių kalbos gramatikoje“, kur apie juos taip rašoma: „Tokiuose sakiniuose pranešama apie daiktą ar reiškinį, įvardijamas jo BUVIMAS“ (Ambrazas, red., 1997: 617; išskirta mano – J. P.). Tiesa, šių sakinių modelis vis dėlto pateikiamas su predikatyvine jungtimi ($Vf_{cop} N_n$). „Lietuviai kalbos gramatikoje“ aprašytas net atskiras egzistencinių nominatyvinių sakinių pogrupis (Ulvydas, red., 1976: 628t.).

Šią egzistencinę *būti* interpretaciją galima mėginti taikyti ir tiems atvejams, kai vartojamos negimininės būdvardžių formos:

- (9) *Namie šaltejo ~ Namie émē būti (darësi) ŠALTA*

Tai, kad negimininės formos gali eiti veiksniais, pastebėta jau seniai, plg. Jablonskio pateikiamus pavyzdžius (1911: 19 = 1957: 453): *Iš cion jau plūsta VISA GERA; DVI-LINKA netruksta; PIKTA gal ivykти; Iš sena gimsta JAUNA*. Vis dėlto (9) tipo pavyzdžius išprasta aprašyti ižvelgiant predikatyvinę jungtį, žr., pavyzdžiu, Ambrazas, red., 1997: 617 ($Vf_{cop} Adj_{neut}/Adv$). Kokių galima pasiūlyti argumentų, leidžiančių šiuos sakinius lyginti su egzistenciškai interpretuotais (7) tipo sakiniais? Neigiamosios transformacijos įrodomosios galios čia neturi, nes negimininės formos néra linksniuojamos. Tiesa, kai kuriais atvejais vietoj laukiamų negimininių formų pavartoja vyriškos giminės būdvardžio vienaskaitos kilmininko lyčių (žr. Paulauskiene 1994: 216t.), bet su neigimu jos nesiejamos, plg.: *namie buvo ŠALTA; namie ŠALTA nebuvo; *namie ŠALTO nebuvo*. Kita vertus, pastebėta, kad šias negiminines formas galima pakeisti būdvardžių abstraktais, rašoma, kad „negimininė forma reiškia būseną kaip daiktą“ (Paulauskiene 1994: 215), plg.: *Miške visiškai TYLU; Miške visiška TYLA*. Vadinas, struktūriškai (9) tipo sakiniai atitinka aptartuosius (7) tipo sakinius. Be to, abiejų tipų sakinių veiksmažodžio *būti* reikšmę ‘egzistuoti’ rodo tai, kad jis tiesiogiai siejamas su vietas (ir laiko) aplinkybėmis, plg. ne sykį cituotą Salomėjos Nėries eilėraščio atkarpa: *Ruduo PARYŽIUJ. Šlapia. BULVARUOSE šviesu*. Nežymėtu saknio dalių tvarkos modeliu lai-

kytinas variantas su aplinkybe pradžioje: *Vakar buvo audra; Miške buvo tylu.* Pastebėtina, kad ši tvarka atitinka egzistencines konstrukcijas su neapibrėžto kiekio veikniu, pavyzdžiu, *Kieme buvo VAIKU.* Vadinas, kai kuriais aspektais (9) ir (7) tipo sakiniai (resp. denominatyviniai veiksmažodžiai) yra artimi.

Suprantama, sintaksinių subjekčių (veiksnių) ižvelgimas aptartuose sakinuose su daiktavardžiais ir ypač su negimininėmis būdvardžių formomis yra diskutuotinas ir tyrinėtinas smulkiau¹⁴. Iš ankstesnių DV tyrimų atkreiptinas dėmesys į Geniušienės siūlymą skirti subjektinius refleksyvinius DV, pavyzdžiu, *šméklotis* ‘smēkloms būti, rodytis’ (1983: 61, 1987: 157). Tiesa, autorė čia kalba apie semantinį subjekto vaidmenį, o ne apie sintaksinį subjektą (veiksnį). Kaliuščenko (1994: 109–114, 2000: 63–67) gamtos reiškinį veiksmažodžius aprašo kaip atskirą „jvykio veiksmažodžių“ grupę (*событийные глаголы, Ereignisverben*) ir jų parafrazėse subjekto (veiksnio) neįžvelgia (1994: 109, 28 išn.; 2000: 63, 24 išn.)¹⁵.

3.2.2. SUBJEKTINIŲ DV SEMANTIKA. Jau minėta, kad šių DV parafrazėse pamatiniai žodžiai užima veiksnio (sintaksinio subjekto) poziciją, pavyzdžiui:

- 10 (a) *šiandien darganoja ~ šiandien yra (egzistuoja)* DARGANA
- (b) *jau dienoja ~ jau ima būti (randasi)* DIENA
- (c) *dabar anksti šviesėja ~ dabar anksti ima būti ŠVIESU / atsiranda ŠVIESA*
- (d) *vartai rūdija ~ ant vartų ima būti (randasi)* RŪDŽIU

Šių DV subjekčių egzistavimas apibūdinamas arba esyviškai (10 a), arba inchoatyviškai (10 b, c, d). Esyviškai predikuojamais subjektais žymimos gamtos jėgos, savaininiai reiškiniai, kuriuos semantinių funkcijų tyrėjai apibūdina procesanto arba būsenos, proceso patiento vaidmenimis (Jakaitienė 1988: 62; Sližienė 1994: 20). Inchoatyvinė predikacija žymi tam tikro rezultato radimąsi, formavimąsi (plg. rezultatinio patiento sąvoką: *mieste kilo MAIŠTAS*, Sližienė 1994: 20). Griežtą ribą tarp subjekčių esyvinių ir inchoatyvinių DV kai kuriais atvejais nubrėžti sunku. Sakysim, propozicijas *tolumoje žaibuoja, jūra banguoja* galima parafrazuoti dvejopai: *tolumoje yra žAIBU : tolumoje ima būti ŽAIBU; jūroje yra BANGU : jūroje ima būti BANGU.*

Esyviniai subjekčiniai DV dažnai būna beasmeniai, bet kartais ir jie atveria subjekto poziciją, kurią užima arba tautologinis subjektas (tipas *audra audroja, žaibai žaibuoja*, žr. daugiau pavyzdžių Katkuvienė 1979: 43t.), arba kitas daiktavardis, nurodantis vietą (*padangė žaibuoja*). Jei šioje pozicijoje vartojoamas subjektas atlieka kauzuojančio agento vaidmenį, tokio veiksmažodžio subjekčiniu DV laikyti netinka, pavyzdžiu: *Bet kas per aukštai į juodus debesis kopa, tam daugsyk PERKŪNS žaibūodams liepia sugrižti* (LKŽ_{XX} 73; išskirta mano – J. P.). Todėl skirtini veiksmažodžiai *žaibuoti*, ‘žaibams būti, rodytis’ ir *žaibuoti*, ‘veikti, kad imtų būti (rastus) žaibų’.

¹⁴ Reikia nepamiršti, kad ir pačių negimininių formų kalbos dalies statusas problemiškas, žr. jau Kazlauską 1965: 175t. pastabas. Jei tos formos būdvardžiai nelaikytinos, tai jų denominatyviniai veiksmažodžių klasifikacijoje apskritai nereikia aptarti.

¹⁵ Dėl subjekčinių pamatiniai žodžiai funkcijos galimybės dar žr. Kaliuščenko (1994: 39t., 2000: 21).

Inchoatyviniams subjektiniams DV būdinga rezultato semantika, jie lygintini su objektiniais rezultatiniais DV (žr. 3.3.1). Objektiniai rezultatiniai DV skiriasi tuo, kad jų propozicijose nurodoma verbalizuojamą (veiksmažodinamą) rezultatą kauzuojanti jėga (plg. minėtuosius *žaijuoti*, ir *žaijuoti₂*). Subjektinių inchoatyvinių DV atveju ta jėga nenurodyta, todėl jie dažnai būna beasmensiai. Jei subjekto pozicija tokio DV argumentinėje struktūroje atveriamą, parafrazeje ji atitinka lokatyvinės ar beneficientinės (adresatinės, veiksmo gavėjo) semantikos poziciją (subjekto vieta parafrazeje užimama pamatinio žodžio), pavyzdžiu: *LAUKAI rudenėja ~ LAUKUOSE ima būti rudo; VARTAI rūdija ~ ANT VARTŲ ima būti (randasi) rūdžiu;* *LANGAI rasoja ~ ANT LANGŲ ima būti (susidaro) rasa; PETRAS prakaituoja ~ PETRUI ima būti (randasi, išskiria) prakaitas.* Tiesa, kai kurie atvejai diskutuotini – sakysim, paskutiniame pavyzdje *Petraq* interpretuojant kaip *prakaito* atsiradimo priežastį, kauzatorių (plg. *Petras išskiria PRAKAITĄ*), veiksmažodžių *prakaituoja* galima siūlyti skirti prie objektinių rezultatinų veiksmažodžių (3.3.1). Vis dėlto *Petras* čia nėra tiesioginis *prakaito* kauzatorius, jo veikla *prakaito* atžvilgiu nėra sąmoninga, tikslinga ir valdoma, todėl kauzatyvinė interpretacija abejotina (plg. kitus nekontroluojamus rezultatus: *veidas strazdanoja(si) ~ ant veido atsiranda STRAZDANU; žaizda kraujuoja ~ žaizdoje atsiranda KRAUJO, saulė SPINDULIUOJA ~ iš saulės randasi SPINDULIAI*)¹⁶. Dėl panašių priežascių subjektiniams inchoatyviniams DV galima priskirti ir nedidelę ‘palikuonių atsiradimo’ grupę: *ériuotis, paršiuotis, veršiuotis* ir pan. Savaiminio atsiradimo požymiu, matyt, čia laikytinas ir sangrąžos rodiklis¹⁷. Atkreiptinas dėmesys, kad semantiškai artimas nesangrąžinis *vaikuoti* gali atverti tautologinio objekto poziciją: *Vaikų nevaikiuk, kol neišgysi* (*LKŽ_{xvii}* 904).

Čia aptarti veiksmažodžiai tyrejų dažnai aprašomi remiantis logine-semantine objekto savoka. Sprendimai dėl *verba meteorologica* jau minėti anksčiau, tad nagrinėtinai siūlymai dėl *veidas strazdanoja(si)*, *Petras prakaituoja, karvė veršiuojasi* tipo pavyzdžių. Marchandas juos aptaria rezultatinų objektų poskyryje, kur yra smulkesnės išskyrimo (ko), pasidengimo (kuo), jauniklių vedimo ir kitos grupės (1964: 116; 1969b: 370). Clarkų straipsnyje savaiminiai ir kauzuojami rezultatai pateikiami bendroje tikslø (*goal*) grupėje (čia patenka ir predikatyviniai DV, žr. Clark, Clark 1979: 774t.). Geniušienės objektinių refleksyvų grupėje nurodomas veiksmažodis *veršiuotis* ir nekontroluojamus rezultatus suponuojantys la. *saknoties* (: *sakne*), *pumpuroties* (: *pumpurs*); lie. *geležiuotis* ‘rūdyti’ pateikiamas prie instrumentinių (1983: 61t., 1987: 157). Kaliuščenko objektinių DV skyriuje aprašo medžiagą ar kitų dalykų išskyrimo į aplinką pogrupį, kur patenka veiksmažodžiai *kraujuoti, veršiuotis* ir pan. (1994: 80t., 2000: 45t.). Tarp atsirandančių dalykų ir jų radimosi vietų, adresatų gali užsimegti posesinio tipo ryšys. Todėl visai logiškas Kaliuščenko sprendimas skirti kvazposesyvinių DV pogrupį, kur patenka veiksmažodžiai *plunksnuotis, lapoti, kirmtyti* ir pan. (1994: 45t., 2000: 25t.). Tiesa, šis pogrupis autorius klasifikacijoje priklauso ne objektinių, o savarankiškam posesinių DV skyriui (plg. 3.3.3).

¹⁶ Apie veiksmų (ne)kontroliavimą žr. Holvoet (1991: 60t., 163t).

¹⁷ Esama siūlymų DV subjektą čia suvokti ir kaip aktyvų veikėją, kauzatorių, o ne beneficientą (Solecka, Termińska 1980: 23).

Lituanistikoje subjektinius DV skirti nėra iprasta. Vis dėlto iš pateikiamų parafrasių ir darybinių reikšmių apibrėžimų galima suprasti, kad subjektinei aptartujų DV interpretacijai nebūtų prieštaraujama, plg.: „Priesagos -(i)uoti daiktavardiniai veiksmažodžiai gali reikšti [...] pagrindiniu žodžiu žymimo reiškinio ar daikto SAVAIMINĮ ATSIRADIMĄ, BUVIMĄ, pvz.: *banguoti, debes(i)uoti, dūmuoti, gaisruoti, garuoti, kraujuoti, pūliuoti, speigiuoti, spinduliuoti, žaibuoti*“ (Ulydas, red., 1971: 248, plg. 254, 258, 262; išskirta mano – J. P.); „[būvio kaitos reikšmės veiksmažodžiai] reiškia savaimė vykstantį veiksmą, t. y. vyksmą, kurio metu kas nors laipsniškai keičia savo būvį arba pamažu atsiranda“, „[būsenos reikšmės veiksmažodžiai] reiškia ko buvimą“ (Ambrasas, red., 1997: 390, 393; plg.: Jakaitienė 1973: 35, 43; Paulauskienė 1994: 267t.).

3.3. Objektiniai DV

Jų parafrazėse pamatiniai žodžiai yra tiesioginiai arba netiesioginiai objektai, pavyzdžiui:

- 11 (a) *Ieva filmuoja ~ Ieva kuria, daro FILMĄ*
- (b) *Studentai sportuoja ~ Studentai užsiūma SPORTU*
- (c) *Onutė baiminasi vilko ~ Onutė patiria vilko BAIME*
- (d) *Petras turėja ~ Petras ima turėti daugiau TURTO*
- (e) *Mikas meškerioja ~ Mikas naudojasi MEŠKERE*

Atsižvelgiant į objekto semantiką galima skirti tokias šių veiksmažodžių grupes: rezultatinius (11 a), kontentinius (11 b, c), posesinius (11 d) ir instrumentinius (11 e).

3.3.1. REZULTATINIAI DV. Semantinis rezultato vaidmuo ne visų suvokiamas vienodai, kartais labiau akcentuojamas transformacinis jo aspektas, plg.: „Rezultatas [...] – tai] funkcija, būdinga daiktui, kuriuo pavirsta ar paverčiamas, padaromas kitas daiktas“ (Sližienė 1994: 22). Jau minėta (3.1), kad čia prototipiškai transformacinių rezultatai skiriami prie predikatyvių DV, o objektiniai rezultatyviai laikomi tie DV, kurių pamatiniai žodžiai parafrazėse žymi sukuriamus konkrečius ir abstrakčius objektus (plg. rezultatinio patiento sąvoką – Sližienė 1994: 20), pavyzdžiui:

- 12 (a) *Vaikinai juokauja ~ Vaikinai kuria (daro) JUOKUS*
- (b) *Jonas filmuoja ~ Jonas kuria (daro) FILMĄ*

Predikacijos požiūriu objektiniai rezultatyviai laikyti kauzatyviniais (‘veikti, kad imtų būti (egzistuoti) pamatiniu žodžiu žymimas dalykas’). Su subjektiniais rezultatyviais jie susiję papildomosios distribucijos santykiai: pastarųjų kauzatorius nenurodomas, o pirmujų – nurodomas. Pastebėtina, kad kauzatyviniai rezultatiniai DV gali valdyti ir tiesioginius objektus, kurie parafrazėse šią poziciją užleidžia pamatiniu žodžiu žymimam rezultatui, o patys užima netiesioginių objekto vietą, pavyzdžiui:

- 13 (a) *Rūkymas žaloja sveikatą ~ Rūkymas daro SVEIKATAI ŽALA*
 (b) *Tėvas vagoja bulves ~ Tėvas daro BULVĖMS VAGAS*
 (c) *Senelė dūmija bites ~ Senelė leidžia (daro) BITĖMS DŪMUS*
 (d) *Senis dūmija pypkę ~ Senis leidžia (daro) DŪMUS naudodamasis PYPKE*

Kauzatyvinių objektinių veiksmažodžių rezultatas gali būti tautologiškai pavartotas ir kaip tiesioginis objektas (plg. tautologinius subjektinių DV subjektus), pavyzdžiu:

- (e) *Ona dainuoja linksmą DAINĄ ; Ieva filmuoja naują FILMĄ*

Pavyzdžiai (13 a–d) aiškiai rodo objektinių ir predikatyvinių rezultatyvų skirtumą: pastarųjų valdomi tiesioginiai objektais parafrazėse su *daryti*, *versti* šią poziciją išlaiko (ar gali išlaikyti), plg. (6 a–b) ir negalimas (13 a–d) parafrases: **sveikatą daryti žala*, **bulves daryti vagomis*, **bites pypkę versti dūmais*.

Kiek problemiški tokie DV, kurių pamatiniai žodžiai gali reikšti ir veiksmo rezultatą (*nomen resultati*), ir patį veiksmą (*nomen actionis*), plg. *darbuotis* ir *DARBAS*₁ ‘tikslingos veiklos rezultatas’, *DARBAS*₂ ‘tikslinga veikla, dirbimas’. Sprendžiant iš veiksmažodžio *darbuotis* semantikos, rezultatas néra aktualizuojamas, svarbi tik pati veikla, užsiémimas, taigi rezultatiniu šio DV laikyt negalima. Kai kuriais atvejais veiksmo rezultato semantika gali būti gerokai nublankusi, plg. judėjimo veiksmažodžius: *šuoliuoti ~ daryti ŠUOLIUS*, *žingsniuoti ~ daryti ŽINGSNIUS*. Suprantama, yra ir tarpinių atvejų, kur griežtai nuspręsti negalima, ar pamatinis žodis aktualizuojamas kaip rezultatas, ar kaip pati veikla, jos turinys (plg. kontentinius veiksmažodžius – 3.3.2), pavyzdžiu: *maištauti ~ kelti*, *daryti MAIŠTĄ / dalyvauti MAIŠTE*, *užsiimti MAIŠTU*; *kerštauti ~ daryti KERŠTĄ / užsiimti KERŠTU*.

Aptartieji rezultatiniai objektiniai DV nuo predikatyvinių objektinių aiškiausiai skiriami Marchando (1964: 115–117, 1969b: 370t.). Autorius pirmiesiems priskiria ir veiksmo pavadinimų motyvuotus veiksmažodžius, pavyzdžiu: angl. *curtsy* ‘daryti reveransą’ : *curtsy* ‘reveransas’; vok. *streiken* ‘streikuoti’ : *Streik* ‘streikas’ (žr. dar 1964: 105t.). Kartais rezultatyviniai objektiniai ir predikatyviniai DV pateikiami vienoje – tikslo (*goal*) – grupėje su tam tikrais semantiniaišių pogrupiais bei atskirais tranzityvinių ir intranzityvinių veiksmažodžių poskyriais (Clark, Clark 1979: 774t.). Objektinių DV grupė išskirta Geniušienės studijoje (1983: 61, 1987: 157). Bent dalį čia pateikiama atveju galima interpretuoti kaip rezultatinius, pavyzdžiu, *garsiuotis* (‘leisti garsus’). Sangräžinių DV, išvestų iš *nomina actionis* ir *nomina resultati*, objektiniai autorė nelaiko, ižvelgia čia semantinį ekvivalentiškumą (bet gramatinį – kalbos dalies – skirtumą), pavyzdžiu: *darbuotis* : *darbas*, *galy-nėtis* : *galynės* ‘imtynės, rungimasis’, *revanšuotis* : *revanšas*, *tyčiotis* : *tyčios* ‘pajuokos’, *aikštystis* : *aikštis* ‘užgaida, kaprizas’¹⁸ (1983: 62, 1987: 157t.). Kaliušenko šiame straipsnyje rezultatiniais laikomiems DV trejopos (šešeriopos) predikacijos mo-

¹⁸ Greta pateikiamą porą *ryžtis* : *ryžtas* (1987: 158) interpretuotina atvirkšciai – čia daiktavardis išvestas iš veiksmažodžio.

delio netaiko ir juos aprašo bendroje objektinių veiksmažodžių grupėje (1994: 77–82, 2000: 44–47).

Lituanistikoje objektinius rezultatyvus įprasta aprašyti kaip padaromąjį kategoriją (kartais greta predikatyvinių kauzatyvinių DV) (Ambrazas, red., 1997: 387–389; plg.: Ulydas, red., 1971: 248, 253t., 258, 262, 265; Jakaitienė 1973: 64, 1976: 269; Paulauskienė 1994: 266–268).

3.3.2. KONTENTINIAI DV. Jų parafrazėse pamatiniai žodžiai žymi veiksmų, vyksmų arba būsenų turinius, kuriais subjektas užsiima (14 a), kuriuose dalyvauja (14 b) ar kuriuos patiria (14 c, d):

- 14 (a) *Rimas studijuoja ~ Rimas užsiima STUDIJOMIS*
- (b) *Direktorius posėdžiauja ~ Direktorius dalyvauja POSĖDYJE, užsiima POSĒDŽIU*
- (c) *Motina sielvartauja ~ Motina patiria SIELVARTĄ*
- (d) *Ona grožisi skulptūra ~ Ona patiria skulptūros GROŽĮ*

Paprastai šie veiksmažodžiai turinius predikuoją esyviškai, bet pasitaiko ir kauzatyvų, pavyzdžiu: *Motina gédina sūnų ~ Motina daro, kad sūnus jaustų, patirtų GĒDĄ* (plg. *gėdytis ~ patirti GĒDĄ*); *Aš savo vaikų nei badenau, nei marenau* (LKŽ₁₍₂₎ 544) ~ *Aš neverčiau savo vaikų kęsti BADO* (plg. *badauti ~ patirti BADA*). Iš pavyzdžių matyti, kad kauzatyvai būdingi potyrio turinio veiksmažodžiams.

Kai kurių sangrąžinių DV parafrazėse patiriamą turinį tinkamiausiai išreiškia negimininės būdvardžių formos, pavyzdžiu: *Vytautas drovisi viešai kalbēti ~ Vytautui DROVU viešai kalbēti; Birutė baisisi šiuolaikiniu menu ~ Birutei BAISU nuo šiuolaikinio meno*. Dėl šios priežasties būtų galima taikyti subjektinę interpretaciją (žr. 3.2.1 apie DV, pamatuotus negimininių būdvardžių formų). Kita vertus, įmanomas ir predikatyvinis aiškinimas: *Vytautas yra DROVUS viešai kalbēti* (esyvinė predikacija)¹⁹, *Birutė laiko šiuolaikinių meną BAISIU* (kauzatyvinė predikacija) – plg.: Geniušienė 1983: 62, 1987: 159; Ambrazas, red., 1997: 409. Dėl kauzatyvinės predikatyvinės interpretacijos plg. dar: *bjaurētis, gardžiuotis, šlykštētis* ‘laikyti BJAURIU’, ‘laikyti GARDŽIU’, ‘laikyti ŠLYKŠČIU’ (Geniušienė: ten pat).

Retais atvejais pamatinis žodis nurodo vietą, kur tam tikras (nesukonkretintas) turinys patiriamas, pavyzdžiu: *sielotis ~ patirti ką SIELOJE [nerimą, jaudulį], širdyti(s) ~ patirti ką ŠIRDYJE [pyktį, įniršį]*²⁰, *viduriuoti ~ patirti ką VIDURIUOSE [negalavimą]*. Šie veiksmažodžiai artimi lokatyviniams (žr. 3.4.1).

Jau aptariant rezultatinius DV buvo užsiminta, kad kartais griežtos ribos tarp turinio ir rezultato veiksmažodžių nubréžti negalima. Jei pamatinis žodis darybiškai arba semantiškai yra veiksmo ar būsenos pavadinimas ir rezultatinės reikšmės neturi, prasmingiau jo vedinį laikyti objektiniu turinio veiksmažodžiu, pavyzdžiu: *atostogauti, kovoti, panikuoti, prekiauti* (užsiimti veikla, susijusia su prekėmis kaip baigtiniaiš ob-

¹⁹ Darybinis santykis tarp *drovētis* ir *drovus* gali būti ir atvirkščias, jei būdvardis interpretuojamas kaip deverbatas: ‘toks, kuris DROVIS’ (plg. *lakus : lékti*).

²⁰ Galima ir veiksmažodinė daryba: *širdyti(s) : širsti*.

jektais, o ne gaminti, kurti prekes), *pusryčiauti* (užsiimti pusryčiais, dalyvauti jų valgyme, o ne gaminti juos), *rungtyniauti*, *sportuoti* ir t. t.

Objektinių turinio veiksmažodžių grupė išskiriama tik kai kurių tyrinėtojų. Marandas (1964: 117) siūlo tokius veiksmažodžius, kaip angl. *weekend* ‘leisti savaitgalį’, *vacation* ‘atostogauti’, *duel* ‘kautis dvikovoje’, vok. *frühstück* ‘pusryčiauti’, pranc. *banqueter* ‘puotauti, dalyvauti pokylyje’ ir kt., laikyt i rezultatiniais, t. y. ištisą procesą, veiklą laikyt rezultatu. Objektiniai angl. *lunch* ‘priešpiečiauti’, *feast* ‘puotauti’ laikomi ir Clarkų studijoje (Clark, Clark 1979: 780), bet pateikiami prie smulkesniųjų įvairių (*miscellaneous*) grupių, kur sudaro valgymo pogrupi (*meals*). Engl. *weekend*, *vacation* ir pan. čia laikomi trukmės (*duration*) veiksmažodžiais (plg. laiko DV, 3.4.2). Kaliušenko studijose kontentinio tipo DV aptariami predikatyviniai poskyryje²¹ (1994: 94–102, 2000: 54–59), patiriamos būsenos veiksmažodžiams taikoma trejopos predikacijos schema. I *sielotis*, *viduriuoti* tipo pavyzdžiui panašūs DV autoriaus čia nepriskiriami, jie pateikti prie DV, nepatekusių į stambesnius tipus (1994: 115, 2000: 67).

Lituanistikoje objektinius turinio veiksmažodžius įprasta aprašyti kaip būsenos (greta esyvinių predikatyvų), dalyvavimo, užsiémimo arba padaromuosius DV (Jankaitienė 1973: 66t., 1976: 269t.; Ambrasas, red., 1997: 389, 393t.; plg.: Ulydas, red., 1971: 248, 253t., 262; Paulauskienė 1994: 268).

3.3.3. POSESINIAI DV. Jų parafrazėse pamatiniai žodžiai nurodo objektus, su subjektu susijusius priklausomybės, arba posesiniai, ryšiais. Šių veiksmažodžių predikacija gali būti esyvinė (15 a, b), inchoatyvinė (15 c, d) arba kauzatyvinė (15 e, f, g):

- 15 (a) *lobiuoti* ~ *turēti LOBIO* (‘turto’)²²
- (b) *galioti* ~ *turēti GALLĄ (-ios)*
- (c) *turtēti* ~ *imti igytı TURTO*
- (d) *lobēti* ~ *imti igytı LOBIO* (‘turto’)
- (e) *turtinti* ~ *daryti, kad imtų turēti TURTO*
- (f) *protinti* ~ *daryti, kad imtų turēti PROTO*
- (g) *ginkluoti* ~ *daryti, kad imtų turēti GINKLŲ*

Posesinis santykis plačiaja prasme išreiškia visumos ir dalies sąsają. Nagrinėjamuose DV dalį žymi pamatiniai žodžiai, o visumą (turėtoją) – subjektas arba kauzatyvių veiksmažodžių tiesioginis objektas. Priklausomajį objektą galima apibūdinti posesumo, arba priklausinio, semantiniu vaidmeniu (plg. *posesoriaus* – savininko, turėtojo – vaidmeni). Posesinio ryšio semantika yra plati. Jos požymiu galima ižvelgti ir rezultatinių subjektinių DV sferoje, jei veiksmažodžiai *strazdanoti(s)*, *plunksnuoti*, *kirmysti* parafrazuojami kaip *imti turēti STRAZDANŲ, PLUNKSNŲ, KIRM-ELIŲ*²³. Bent sąly-

²¹ Autorius pripažsta, kad toks pavadinimas ne visai tinkamas, nes predikatyvumas (predikatišumas) būdingas visiems veiksmažodžiams.

²² ‘būti lobingam, turtingam, turtingai gyventi’ (LKŽ_{VII} 638).

²³ Brükneliu atskiriama kamieno dalis, pereinanti į vedinį (čia ižvelgintas pamatinio kamieno trumpini-mas).

giškai posesinius santykius galima ižvelgti ir kai kurių kauzatyvių rezultatyvų atveju, plg. tokią pavyzdžio (13 b) parafrazę: *Tėvas daro, kad bulvės turėtų VAGAS.*

Šiame poskyryje nagrinėjamiems DV taikoma kiek susiaurinta posesyvumo samprata apsiribojant tais atvejais, kai objektai nėra laikytini sukuriamais ar savaime susiformuojančiais. Žinoma, negalima išvengti tarpinių atvejų, ypač jei inchoatyvinis DV yra pamatuotas abstraktaus daiktavardžio. Pavyzdžiu, dėl *ginkluoti* abejonių nekyla – *GINKLAI* čia nėra padaromi, sukuriami, o tik kam nors perduodami, įteikiami. Kita vertus, veiksmažodžių *turteti*, *lobeti* abstrakčius nesuskaičiuojamus posesinius objektus – *turtą*, *lobį* – galima suvokti ir kaip igyjamus objektus, ir kaip atsirandančius rezultatus. Galbūt posesinio santykio interpretaciją tiktų remti priešdėliniais šių veiksmažodžių vediniais, rodančiais laipsnišką objekto netekimą (posesinio santykio nutrūkimą), nes tarp rezultatinių DV, regis, tokiių vedinii nepasitaiko, plg. *iš-proteti* ‘netekti PROTO’, *nu-turteti* ‘netekti TURTO’, bet *nu-pleiskanoti* *‘netekti PLEISKANŲ’ (‘atsirasti PLEISKANOMS’). Kartais posesinio santykio nutrūkimas gali būti žymimas net be priešdėlio, plg.: *lukšenti ~ daryti, kad neturėtų LUKŠTO* (dėl galimos lokatyvinės interpretacijos žr. 3.4.1); šakoti ~ *daryti, kad neturėtų ŠAKŲ* (‘genēti’ LKŽ_{XIV} 423); *plunksnoti ~ imti neturėti PLUNKSNŲ* (‘mesti plunksnas, šertis’, t. p. ir ‘želti plunksnomis’ LKŽ_X 355; priešdėlinis *iš-plunksnoti*, beje, rodo rezultato atsiradimą: ‘apaugti plunksnomis’ LKŽ ten pat). Ar kalbamas kriterijus tikrai tinkamas inchoatyviniams posesiniams ir rezultatiniams veiksmažodžiams skirti, reikėtų pasidomėti dar atskirai.

Kita *turteti*, *lobeti*, *protinti* tipo dariniams reikšminga problema – tai pamatinio žodžio klasės interpretacija. Jei šie veiksmažodžiai siejami su būvardžiais (*LOBUS* LKŽ_{VII} 638, *TURT-ingas*, *PROT-ingas* – ižvelgiant darybinį kamieno trumpinimą), jie laikytini predikatyviniais inchoatyvais ir prie posesinių DV tiesiogiai neskirtini.

Esyvinių posesinių DV nėra gausu (dar plg. *nubankusios motyvacijos valioti ~ turēti VALIOS* ‘jėgos’, *šlovēti ~ turēti ŠLOVĘ*). Tipologiniai tyrimai rodo, kad patys dažniausi – kauzatyviniai posesyvai (Kaliuščenko 1994: 52, 2000: 29). Be paprastai DV studijose nurodomo *ginkluoti*, minėtinis (*i*)*galioti ~ suteikti GALIA*, *daryti, kad kas turėtų GALIA*, plg. *at-/iš-galioti* ‘atimti GALIA’ (LKŽ_{III} 70); *garbinti ~ suteikti GARBE* (bet plg. bdv. *GARBUS*), *šlovinti ~ suteikti ŠLOVĘ* (bet plg. bdv. *ŠLOVUS*). Konkrečių daiktavardžių motyvuoti yra DV *balnoti* (žirgą), *vainikuoti* (nugalėtoją), *žieduoti* (paukščius), *réminti* (paveikslą), *stiklinti* (verandą) – uždėti („*suteikti*“) žirgui *BALNA*, nugalėtojui *VAINIKA*, paukščiams *ŽIEDUS*, paveikslui *RÉMUS*, iðėti verandai *STIKLUS*. Didelę posesinių kauzatyvų dalį sudaro veiksmažodžiai, nusakantys objektų tepimą, padengimą kuo nors arba ko nors déjimą į juos, pavyzdžiu:

- 16 (a) *dervuoti valtį ~ daryti, kad valtis turėtų DERVOS / tepti valtį DERVA*
- (b) *tapetuoti kambarį ~ daryti, kad kambarys (jo sienos) turėtų TAPETUS*
- (c) *druskinti mėsą ~ daryti, kad mėsa turėtų DRUSKOS / dėti į mėsą DRUSKOS*
- (d) *chloruoti vandenį ~ daryti, kad vanduo turėtų CHLORO / dėti CHLORO į vandenį*

Posesiniams kauzatyvams galima priskirti ir nemažą ieškojimo, siekimo igyti veiksmažodžių grupę: *uogauti*, *grybauti*, *vėžiauti* ir pan. Nuo kitų posesyvų šie veiksmažo-

džiai išsiskiria intranzityvumo galimybe. Tai galima aiškinti tuo, kad kauzatorius ir kauzuojamasis posesorius šių veiksmažodžių semantikoje sutampa:

- 17 *Jonas grybauja ~ Jonas (agentas) doro, kad [Jonas (posesorius)] turėtu, igytu GRYBŲ (posesinis objektas)*

Panašiai kaip čia sutampa kauzatorius ir posesorius, taip sutampa ir datyvinį tranzityvinį refleksyvų subjektas ir datyas (Geniušienė 1987: 126t.). Gali būti, kad kai kurių priešdėlinių siekimo išgiti veiksmažodžių sangrąžos žymiklis išreiškia beneficientą, plg.:

- 18 (a) *Ona pasiuvo dukrai suknelę*
 (b) *Ona pa-si-siuvo suknelę*
 (c) **Ona pa-si-siuvo dukrai suknelę*
 19 (a) *Motina priuogavo vaikams pilną qasotį*
 (b) *Motina pri-si-uogavo pilną qasotį*
 (c) **Motina pri-si-uogavo vaikams pilną qasotį*

Plg. dar: *Ne tik SAU ir VAIKAM pri-uogaut reikia* (LKŽ_{XVII} 479; išskirta ir skaidyta mano – J. P.). I sangrąžos žymiklio beneficiaryškumą veiksmažodyje *pa-si-grybauti* dėmesį atkreipia ir Geniušienė, jo reikšmę aiškinanti ‘pick mushrooms FOR ONESELF for a while’ (1987: 137; išskirta mano – J. P.). Smulkiau šią problemą reikėtų panagrinėti atskirai.

Posesvinių DV klasė daugelyje darbų neskiriama. Pirmiausia reikia pasakyti, kad Marchandas (1964: 111t., 1969b: 369t.) dalį čia aptartų DV (tipas *ginkluoti, dervuoti*) laiko ne objektiniais, o aplinkybiniais (*adverbial complements*). Autorius pastebi, kad šie suteikimo, arba ornatyviniai, veiksmažodžiai yra artimi instrumentiniams ir galėtų sudaryti net jų pogrupi (1964: 111; plg. veiksmažodžių *chloruoti, bintuoti, druskinti* pamatinius žodžius kaip priemones tam tikriems tikslams). Kita vertus, akivaizdu, kad Marchadas gerai užčiuopės ir kalbamujų veiksmažodžių posesyvinį pobūdį – tai matyt ir iš kategorinių parafrazių – ‘to provide with’, ‘to deprive of’ (privatyviniai *lukšteni* tipo veiksmažodžiai). Siekimo išgiti DV (tipas *grybauti*) Marchando interpretuojami kaip rezultatiniai objektiniai (1964: 116, 1969b: 370), nes išgyjamus objektus autorius laiko tam tikros veiklos pasekme, produktu. Clarkų studijoje visi čia aptarti DV, išskyrus *grybauti* tipą, pateikiami skyriuje *locatum verbs*, t. y. kaip veiksmažodžiai, žymintys ko kur nors dėjimą, arba atvirkščiai – išėmimą (Clark, Clark 1979: 769–771). Toks sprendimas irgi pagrįstas, nes posesinių ir lokacinių ryšių samptyna gerai žinoma (Lyons 1967; Clark 1978; Freeze 1992). Siekimo išgiti DV Clarkų pateikti prie smulkesnių grupių ir pavadinti derliaus veiksmažodžiais (*crops*). Autoriai taikliai pastebi, kad jie iš dalies primena neigiamuosius *locatum* veiksmažodžius (Marchando privatyvinius), nes žymi ko kur nors iš kur nors paėmimą, tik vieta nebūtinai nurodoma (plg.: *Roger hayed the top field ~ Roger caused it to come about that [hay was not in the top field]*, be vienos nuorodos – *Roger hays for a living*; Clark, Clark 1979: 780). Kaliuščenko posesinius DV aptaria kaip atskirą grupę ir jai taiko trejo-

pos (šešeriopos) predikacijos modelį (1994: 41–58, 2000: 22–32). Kvaziposesyviniams inchoatyviniams DV iliustruoti autorius pateikia ir lietuviškų (šiame straipsnyje subjektiniai rezultatyvais laikomų) pavyzdžių: *lapoti* ‘imti turėti lapą, įgulti lapą’, *žolėti* ‘žole apaugti’, be to, šiai grupei priskiria ir kai kuriuos gamtos reiškiniu veiksmažodžius, pavyzdžiui, vok. *sich bewölken* ‘debesuotis’. Siekimo įgulti DV autorius aprašo prie objektinių, kur išskirti ir smulkesni medžiojimo, rinkimo, ējimo kauti pogrupiai (1994: 83–86, 88; 2000: 47–50). Tik paskutinį pogrupį (‘eiti ko (gauti)’) autorius laiko artimą lokatyviniams posesyvams. Su posesyvumo semantika susiję ir dvi Soleckos bei Termińskos skiriamos funkcijos (1980: 24t.). Dalies funkcija f_{pars} vartojama apibūdinti pamatinio žodžio žymimo objekto susilietimui, susijungimui su visuma, pavyzdžiu: le. *plombować* ‘plombuoti’ (*PLOMBA* tampa danties dalimi), *szczotkować* ‘valyti, šukuoti (šepečiu)’ (šepečys, šukos – le. *SZCZOTKA* – liesdamas plaukus ar kitus objektus būna jų dalimi); le. *policzkować* ‘mušti į veidą, skelti antauši’ (tam tikru momentu veikėjo kūno dalis paliečia veikiamojo veidą, skruostą – le. *POLICZEK*, akimirką būna jo dalimi, plg. lie. *snukiuoti*, žr. 3.4.1) (Karolak, red., 1980: 53tt., 65tt., 89tt.). Tikrojo posesyvumo funkciją f_{poss} siūloma taikyti tokiemis DV kaip *svečiuotis, žiemoti, dienoti* (‘leisti kur DIENĄ’), interpretuojant buvimą kur nors kaip tam tikrą priklausymą kam nors (Solecka, Termińska 1980: 25).

Lituanistikoje posesinių DV kategoriją skirti nėra iprasta. Kad posesinė semantika užčiuopta, galima spręsti iš kai kurių kategorijų apibūdinimo, pavyzdžiui, *galioti* pateikiamas prie [j]iausti, TURĘTI, pergyventi tai, kas išreikšta pamatiniu žodžiu’ (Jakaitienė 1976: 270; išskirta mano – J. P.). Kiti šiame straipsnyje posesiniai laikomi DV priskiriami padaromajai kategorijai ir pateikiami tepimo, padengimo ir ieškojimo, rinkimo ir pan. pogrupiuose (Ambrasas, red., 1997: 388t.; plg.: Jakaitienė 1973: 64–66, 1976: 269t.; Ulvydas, red., 1971: 248, 252t., 261; Paulauskiene 1994: 267–269).

3.3.4. INSTRUMENTINIAI DV. Jų parafrazėse pamatiniai žodžiai žymi įrankius, kuriais atliekami tam tikri veiksmai, pavyzdžiui:

- 20 (a) *Stalius obliuoja lentą* ~ *Stalius OBLIUMI veikia lentą, naudoja OBLIŲ lentai apdoroti*
- (b) *Jonukas gražiai smuikuoja* ~ *Jonukas gražiai veikia (groja) SMUIKU*
- (c) *Sportininkai špaguojasi* ~ *Sportininkai veikia (vienas kita) ŠPAGOMIS*
- (d) *Ona šukojojasi* ~ *Ona (save) veikia ŠUKOMIS*
- (e) *Bronė daug liežuvauja* ~ *Bronė daug veikia LIEŽUVIU*
- (f) *Petras gerai vairuoja* ~ *Petras gerai veikia / naudojas VAIRU*
- (g) *Vaikai slidinėja* ~ *Vaikai naudojasi SLIDĖMIS*

Instrumentiniai DV predikuoją įrankių naudojimą esyviškai, bet pasitaiko ir okazinių kuratyvų, pavyzdžiui: *smuikuodinti*, (*su-*)*šukoudinti* (LKŽ_{XIII} 204, xv 335)²⁴. Abejo-

²⁴ Tiesa, *sušukoudinti* lizde pateiktas pavyzdys kiek painus: *Pati vilnų nešuko[j]a, marti sušuko[dina].* Kadangi kauzuojamasis asmuo nurodytas ir užima subjekto poziciją (*marti*), tai *sušukoudinti* čia kuratyviui nelaikytinas, laukiama konstrukcija būtų: *Pati vilnų nešukoja, tik šuko[dina] – viskā jai marti daro.*

tina, ar juos galima tiesiogiai sieti su pamatiniais daiktavardžiais, ryšys čia tarpinis: *smiuikuodinti* : *smiuikuoti* : *smuikas*. Kalbant apie instrumentinius DV, įrankio sąvoka neturėtų būti ribojama konkrečių daiktavardžių, čia įtrauktinos ir abstraktesnės veikimo priemonės, pavyzdžiui: *protauti, galvoti ~ naudotis PROTU, GALVA*. Tarpinė grandį tarp posesinių kauzatyvų ir instrumentinių DV sudaro atvejai, nusakantys veiklą tam tikromis medžiagomis (pavyzdžiui: *dervuoti, chloruoti, druskinti*), kurias galima interpretuoti kaip priemones, pavyzdžiui: *Mes nuodijame tarakonus ~ Mes veikiamame tarakonus NUODAIS*. Tarp tokų atvejų mėginta nubrėžti aiškesnę ribą, sakysim, pastebėta, kad anglų kalboje instrumentiniai veiksmažodžiai nesuderinami su privatyviniais priešdėliais *de-* ir *dis-* (Clark, Clark 1979: 779, remiantis Marchand 1969b: 134t.), plg.: *unbutton* ‘atsegti’ (reversinis instrumentinis veiksmažodis) : *debitton* ‘padaryti be sagų, išplėsti sagas’ (privatyvinis veiksmažodis). Labai stengtis atributi kalbamuosius atvejus kažin ar būtina. Juk paprastai priemonės naudojimas tam tikro objekto atžvilgiu implikuoja erdvinį priemonės ir veikiamo objekto sąlyti, plg. jau minėtus Soleckos, Termiňskos (1980: 24t.) svarstymus. Todėl kai kurie atvejai gali būti interpretuojami dvejopai, ypač jei pamatinis žodis yra medžiaga, kuri veiksmo metu su objektu neatskiriama sujungiamama: *cementuoti pamatus ~ dėti CEMENTO į pamatus* (*daryti, kad pamatai turėtu CEMENTO*) ar *veikti pamatus CEMENTU* (plg. *nuodyti tarakonus ~ daryti, kad tarakonuose atsirastą NUODĄ / kad tarakonai savyje turėtų NUODĄ / veikti tarakonus NUODAIS*).

Instrumentinę DV kategoriją išskiria visi tyrinėtojai, tiesa, ne visi iš jų įtraukia veikimo medžiagomis DV (tipas *klijuoti, cementuoti*). Marchandas instrumentinius darinius aptaria aplinkybinių DV skyriuje (1964: 112–114; 1969b: 369t.) ir pažymi ornatyvinį DV artimumą šiai grupei. Clarkų studijoje, kaip jau minėta, atskirai analizuoti instrumentinių ir lokaciinių DV panašumai bei skirtumai. Autoriai nelinkę pripažinti instrumentais objekty, kurie tampa neatskiriama veiksmo rezultatu dalimi (1979: 778), bet vis dėlto jų instrumentinių DV sąraše yra angl. *glue* ‘klijuoti’, *cement* ‘cementuoti’ ir kt. Kaliuščenko šios problemas atskirai nenagrinėja, tačiau tarp instrumentinių DV irgi pateikia *klijuoti* (1994: 91, 2000: 52), o *auksuoti, druskinti* tipo vedinius aptaria prie kauzatyvių posesyvų (1994: 52t., 2000: 29t.). Geniušienės studijose kaip instrumentiniai veiksmažodžiai pateikiami *geležiuotis* ‘rūdyti (trauktis geležimi)’, *pečiuotis* ‘pečiaisiai stumdyti’ (1983: 61t., 1987: 157).

Lituanistinėje literatūroje tepimo, padengimo medžiagomis ar jų kur nors déjimo grupė aptariama prie padaromosios DV kategorijos, o konkrečių įrankių pavadinimų pamatuotiems DV skiriama instrumentinė kategorija (Jakaitienė 1973: 64t., 1976: 269; Ambrasas, red., 1997: 388, 390; plg.: Ulvydas, red., 1971: 248, 253t., 262, 265; Paulauskiene 1994: 267t.).

3.4. Aplinkybiniai DV

Jų parafrazėse pamatiniai žodžiai atlieka aplinkybių funkcijas ir yra reiškiami linksniais arba prielinksniemis konstrukcijomis. Šie DV nusako veiksmų erdvę (21 a) arba laiką (21 b), pavyzdžiui:

21 (a) *Turistai stovyklauja prie ežero ~ Turistai yra (gyvena) STOVYKLOJE prie ežero*

(b) *Gandrai žiemoja Afrikoje ~ Gandrai ŽIEMĄ būna Afrikoje*

Erdvės ir laiko semantinius vaidmenis galima būtų jungti ir į vieną – erdvėlaikio vaidmenį, nes į laiką nurodoma kaip į tam tikrą laiko matmens vietą. Tarp kai kurių anksčiau aptartų DV galima rasti tokius, kurie nusako veiksmo būdą ir gali būti parafruojami vartojant prieveiksmius ar jiems semantiškai artimus linksnius. Plg. tokias jau minėtų predikatyvinį ir rezultatinį DV parafrases:

- 22 (a) *Petras kvailioja ~ Petras elgiasi KVAILAI : elgiasi kaip KVAILYS*
 (b) *Žirgas šuoliuoja ~ Žirgas bėga ŠUOLIAIS : daro ŠUOLIUS*

Vis dėlto savarankiško būdo aplinkybių DV pogrupio čia nebus skiriama, būdo aplinkybės atspalvis laikytinas antriniu.

3.4.1. ERDVĖS DV. Jų parafrazėse pamatiniai žodžiai paprastai žymi vietas, kuriose esama (23 a), arba kauzuojama, kad kas jose būtų (23 b, c), pavyzdžiui:

- 23 (a) *Ona kiemineja pas dėdę ~ Ona yra dėdės KIEME (svečiuojasi)*
 (b) *Statybininkai sandėliuoja medžiagas ~ Statybininkai daro, kad medžiagos būtų SANDÉLYJE (-iuose)*
 (c) *Gelbėtojai šalina kliūties ~ Gelbėtojai daro, kad kliūties būtų ŠALYJE, deda jas ŠALIN*

Esyvinės predikacijos atvejai reti, plg. dar *aikštēti ~ būti AIKŠTĖJE, namuoti ~ būti NAMIE, NAMUOSE* (LKŽ₁₍₂₎ 36, VIII 537; Ulvydas, red., 1971: 248, 258)²⁵, minėtinas ir sinchroniškai nebeskaidus *medžioti ~ būti MEDYJE* ‘miške’. Aiškių inchoatyvinų vedyti sunku nurodyti, plg. prieveiksmių veiksmažodžių *artēti ~ imti būti ARTI, ARČLAU* (kauzatyvinis vedinys *artinti ~ daryti, kad būtų ARTI*). Krypties semantikos, arba direktyviiniams galinio taško, atvejams (23 b, c) priskirtini ir reti mušimo į tam tikrą kūno vietą veiksmažodžiai, pavyzdžiui: *snukiuoti ~ veikti (kumštij) SNUKIO link, mušti į SNUKI; ausiuoti ~ veikti (kumštij, delnq) AUSIES link, mušti į per AUSI*. Šie DV (žr. daugiau pavyzdžių Jakaitienė 1973: 44) semantiškai laikytini kauzatyvai, nes ne pats subjektas juda tam tikra kryptimi, o jo valdomas (kauzuojamas) objektas, pavyzdžiui, kumštis.

Passitaiko erdvės DV, kurių pamatiniai žodžiai parafrazėse atlieka semantinį kelio vaidmenį, pavyzdžiui, *gruodenti ~ judēti GRUODU, važiuoti per GRUODĄ*. Jiems artimi prielinksnių pamatuoti veiksmažodžiai, pavyzdžiui, *skersuoti*, kurie kelią gali predikuoti esyviškai arba kauzatyviškai, plg. *skersuoti per lauką ~ eiti SKERSAI lauko : skersuoti kamuolį ~ versti kamuolį judēti SKERSAI (futbolo aikštės)*. Kadangi prielinksnis *skersai* žymi ir vietą, galimas kauzatyvinis vedinys: *skersinti ~ daryti, kad kas būtų SKERSAI (ko)*, ‘skersai ką daryti (dėti, krautii)’ DŽ⁴ 701.

Erdvės DV samprata literatūroje palyginti mažai įvairuoja. Dėmesys atkreiptinas į vadina muosius privatyvinius veiksmažodžius (‘daryti, kad kas ko neturėtū’), kuriuos

²⁵ Veiksmažodžio *aikštēti* užfiksuota ir inchoatyvinė reikšmė: ‘iškilti į aikštę, aiškėti’ (LKŽ₁₍₂₎ 36).

Marchandas turbūt neatsitiktinai pateikia iškart po lokatyvinių (1964: 115). Jau minėta, kad posesyvumas ir lokatyvumas glaudžiai susiję, todėl angl. *shell* = lie. *lukštenti* tipo DV galima interpretuoti dvejopai: kaip neigiamuosius posesyvinius ('daryti, kad neturėtų LUKŠTO') ir kaip neigiamuosius lokatyvinius ('daryti, kad nebūtų LUKŠTE'). Matyt, todėl Clarkų studioje šiaip jau panašūs pavyzdžiai yra atsidūrė skirtingose vietose: *shell the peanuts* 'lukštenti žemės riešutus' prie *locatum* (pogrūpis 'not-on'), *shell the peas* 'lukštenti žirnus' prie *location* (pogrūpis 'not-in') (1979: 770, 773), plg. dar lie. *išprotėti* 'imti neturėti (netekti) proto' : (metaforiškai) 'išeiti iš proto' (neigiamas posesyvas : neigiamas lokatyvas). Tarpinių atvejų galima nurodyti ir daugiau, pavyzdžiui, su erdve susijusios dalyvavimo ar patiriamų būsenų situacijos, plg. tokias galimas parafrases: *posėdžiauti ~ būti POSĖDYJE / užsiūmti POSĒDŽIU, baimintis ~ būti BAIMĖJE, būti apimtam* (erdvinis veiksmažodis) *BAIMĖS*. Išimtimi laikytina predikatyvinio *svečiuotis ~ būti SVEČIU* galimybė būti parafrazuotam lokatyviškai: *būti SVEČIUOSE*. Veiksmažodžio *keliauti* interpretacija irgi gali būti dvejopa: *būti KELYJE* (vieta) ir *naudotis KELIU* (priemonė, instrumentas).

Lituanistikoje erdvinių DV kategoriją skirti neįprasta, bet lokatyvinių reikšmių kartais nurodoma (Ulvydas, red., 1971: 248). Lokatyvinių pogrūpių aprašo Geniusienė (1983: 62; 1987: 157), tiesa, šios semantikos denominatyvinių lietuvių kalbos refleksyvų nepateikia.

3.4.2. LAIKO DV. Šių vedinių parafrazėse pamatiniai žodžiai žymi laiko sąvokas ir atlieka semantinį temporatyvo vaidmenį, pavyzdžiui:

- 24 (a) *Vasaroti kaime ~ VASARĄ būti kaime*
 (b) *Vakaroti prie ežero ~ VAKARE būti prie ežero*

Kalbamieji DV žymi ne tik veiksmo laiką, bet ir implikuoja tam laikui būdingą veiklą, pavyzdžiui: vasara – poilsis, atostogos, vakaras – poilsis, pramogos arba darbai namie. Priesaginiai laiko semantikos veiksmažodžiai gali būti pamatuoti ir vardažoliniu prieveiksmių, žyminčiu tam tikrą relatyvų laiko tašką (denominatyviniais šie vediniai jau nelaikytini):

- 25 (a) *Traukinys vėluoja ~ Traukinys yra laiko taške (per) VĖLAI* (t. y. *atsilieka nuo numatyto, etaloninio laiko taško*)
 (b) *Kam taip aňkstini sėti žirnus? (LKŽ₁₍₂₎ 145) ~ Kam laiko taške per ANKSTI sejti žirnus?* (t. y. *pralenki numatytaq, etaloninį laiko tašką*)

Kai kurių tokų veiksmažodžių galimi ne tik esyviniai, bet ir kauzatyviniai predikacijos variantai, pavyzdžiui: *ankstinti, vėlini ~ daryti, kad būtų ANKSTI* (*anksčiau*), *VĖLAI* (*vėliau*). Pastaruosius galima susieti ir su būdvardžiais *ANKSTUS, VĖLUS* (*ANKST-yvas, VĖL-yvas*) ir laikyti predikatyviniais.

Laiko DV grupė nėra didelė, tad ne visų autorių išskiriama. Sakysim, su laiko semantika susiję angl. *weekend* 'leisti savaitgalį', *vacation* 'atostogauti', *honeymoon* 'leisti medaus mėnesį' Marchando laikomi objektiniais rezultatiniais, nes jie nurodą į veik-

lą kaip į tam tikrą rezultatą²⁶. Clarkų studijoje tie patys DV pateikiami atskiroje trukmės (*duration*) grupėje (Clark, Clark 1979: 773). Kaliuščenko darbuose (1994: 105–108, 2000: 61–63) temporatyviniams DV trejopos (šešeriopos) predikacijos modelio netaikoma, nes daiktavardžių pamatuotų inchoatyvinių ir kauzatyvinių vedinių, matyt, nepasitaikė. Tiesa, viename pogrupių pateiktas lie. *dienoti* reikšme ‘darytis šilta’ (1994: 107, 2000: 62) galėtų būti interpretuojamas ir kaip inchoatyvinis.

Lituanistikos tradicijoje darybinė laiko kategorija neišskiriama, bet prie *-uoti* ir *-oti* vedinių ši reikšmė minima (Ulydydas, red., 1971: 248, 254; Paulauskienė 1994: 267). Jakaitienė laiko DV (*vasaroti*, *žiemoti*) skiria prie platesnės būsenos kategorijos (1973: 36). Veiksmažodis *atostogauti*, panašiai kaip angl. *vacation*, interpretuojamas dvejopai: kaip laiko (Paulauskienė 1971: 195) ir kaip dalyvavimo, buvimo kur DV (Jakaitienė 1973: 49, 1976: 269; Ambrzas, red., 1997: 394).

4. IŠVADOS

1. Klasifikujant denominatyvinius lietuvių kalbos veiksmažodžius tikslinga taikyti trejopos predikacijos ir sintaksinius-semantinius kriterijus (žr. 2 lentelę).

**2 LENTELĖ. LIETUVIŲ KALBOS DENOMINATYVIŲ VEIKSMAŽODŽIŲ
SINTAKSINĖ-SEMANTINĖ KLASIFIKACIJA ATSIŽVELGIANČIAI PREDIKACIJOS
TIPUS (PŽ – PAMATINIS ŽODIS)**

Predikacijos tipas		Esyvas	Inchoatyvas	Kauzatyvas
Sintaksinės- semantinės PŽ ypatybės				
Predikatyvas		<i>kvailioti : kvailys</i> <i>baltuoti : baltas</i>	<i>kvailėti : kvailys</i> <i>balteti : baltas</i>	<i>kvailinti : kvailys</i> <i>baltinti : baltas</i>
Subjektas				
Procesantas		<i>audroti : audra</i>		
Rezultatas			<i>dienoti : diena</i>	
Objektas				
Rezultatas				<i>juokauti : juokai</i>
Kontentas		<i>badauti : badas</i>		<i>gèdinti : gèda</i>
Posesumas		<i>galioti : galia</i>	<i>turteti : turtas</i>	<i>ginkluoti : ginklas</i>
Instrumentas		<i>meškerioti : meškerė</i>		

²⁶ Plg. apie *weekend*: „das Wochenende wird durch die Handlung als etwas Lebendiges sozusagen erst erzeugt, wird in der Handlung erst existent“ (Marchand 1964: 117).

2 LENTELĖS TĘSINYS

Sintaksinės- semantinės PŽ ypatybių	Predikacijos tipas	Esyvas	Inchoatyvas	Kauzatyvas
Aplinkybė	Erdvė	stovyklauti : stovykla		sandeliuoti : sandėlis
	Laikas	žiemoti : žiema		

2. Trejopos predikacijos sistemą sudaro bazine esyvinė predikacija (požymis turimas), iš jos išvedama inchoatyvinė (požymis įgyjamas), iš pastarosios – kauzatyvinė (požymis suteikiamas). Denominatyviniais veiksmažodžiaisiai predikuojami požymiai arba jų kompleksai žymimi jų pamatiniu vardažodžiu.

3. Sintaksiniai-semantiniai požymiai nustatomi atsižvelgiant į pamatinio žodžio funkcijas darybinėse parafrazėse.

4. Abstrakčiausią sintaksinių vaidmenų pakopą denominatyvinių veiksmažodžių klasifikacijoje sudaro predikatyvę, subjektą, objektą ir aplinkybių funkcijos.

5. Subjektiniai denominatyviniai veiksmažodžiai turi semantinius procesantų ir rezultatų potipius.

6. Objektiniai denominatyviniai veiksmažodžiai turi keturis tiesioginiai ir netiesioginiai objektais reiškiamus semantinius potipius: rezultatų, turinių (kontentų), priklausinių (posesumų) ir įrankių (instrumentų).

7. Aplinkybiniai denominatyviniai veiksmažodžiai turi du potipius: erdvės ir laiko.

SUTRUMPINIMAI

DŽ⁴ – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* (vyr. red. S. Keinys), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas I–XX, I-II²* (red.: J. Balčikonis, J. Kruopas, K. Ulvydas, V. Vitkauskas), Vilnius, 1941–2002.

LITERATŪRA

AMBRAZAS, V., red., 1997: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

BALKEVIČIUS, J. 1963: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

BOJAR, B. 1975: Polskie czasowniki z wbudowanym argumentem. *Polonica* 1, 167–186.

CLARK, E. V. 1978: Locationals: existential, locative and possessive constructions. Greenberg, J. H., ed., *Universals of Human Language 4: Syntax*, Stanford, California: Stanford University Press, 85–126.

CLARK, E. V., CLARK, H. H. 1979: When nouns suffice as verbs. *Language* 55 (4), 767–811.

FREEZE, R. 1992: Existentials and other locatives. *Language* 68 (3), 553–595.

GENIUŠIENĖ, E. [GENJUŠENE, È.] 1983: *Рефлексивные глаголы в балтийских языках и типология рефлексивов*, Vilnius: Вильнюсский университет.

GENIUŠIENĖ, E. 1987: *The Typology of Reflexives*, Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter.

- GRZEGORCZYKOWA, R. 1969: *Czasowniki odimienne we współczesnym języku polskim*, Wrocław, Warszawa, Kraków: Ossolineum. (Prace językoznawcze, 53).
- HOLVOET, A. 1991: *Transitivity and Clause Structure in Polish. A Study in Case Marking*, Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy. (Prace Slawistyczne, 95).
- HOLVOET, A. 2003: Laisvieji predikatyvai ir ju sintaksiniai ryšiai. Holvoet, A., Judžentis, A., red., *Sintaksinių ryšių tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla (*Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1*), 67–78.
- [JABLONSKIS, J.] 1911: Rygiškių Jonas, *Lietuvų kalbos sintaksė 1*, Seinai.
- JABLONSKIS, J. 1957: *Rinktiniai raštai 1* (sudarė J. Palionis), Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- JAKAITIENĖ, E. 1972: Dėl priesaginių veiksmažodžių darybinių reikšmių. *Baltistica* 8 (1), 49–54.
- JAKAITIENĖ, E. 1973: *Veiksmažodžių daryba. Priesagų vediniai*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- JAKAITIENĖ, E. 1976: Žodžių darybos tipai ir kategorijos. Jakaitienė, E., Laigonaitė, A., Paulauskienė A., *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslas, 251–278.
- JAKAITIENĖ, E. 1988: *Leksinė semantika*, Vilnius: Mokslas.
- KALIUŠČENKO, V. D. 1987: Типология локативных, посессивных и атрибутивных отсубстантивных глаголов. *Вопросы языкоznания* (1), 93–105.
- KALIUŠČENKO, V. D. 1994: *Типология отыменных глаголов*, Донецк: Донеччина.
- KALIUŠČENKO, V. D. 2000: *Typologie denominaler Verben*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- KAROLAK, S. 1972: O znaczeniach czasowników odimiennych. Wierzbicka, A., red., *Semantyka i słownik*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk: Ossolineum. (Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej, 27).
- KAROLAK, S., red., 1980: *Semantyczno-syntaktyczny słownik słowiańskich czasowników odimiennych*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
- KATKUVIENĖ, L. 1979: Lietuvių kalbos beasmeniai veiksmažodiniai sakiniai, žymintys gamtos reiškinius. *Kalbotrya* 30 (1), 39–47.
- KATKUVIENĖ, L. 1982: Apie lietuvių kalbos beasmenių sakinių su *verba meteorologica* semantinę struktūrą. *Sintaksės ir semantikos klausimai*. Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos TSRS įkūrimo 60-mečiui, pranešimų tezės (red. K. Župerka), Šiauliai, 29–30.
- KAZLAUSKAS, J. 1965: Mokslinė lietuvių kalbos gramatika [rec.: *Lietuvių kalbos gramatika 1* (red. K. Ulydas)], Vilnius: Mintis, 1965]. *Pergalė* 10, 172–176.
- KURICYNA, L. A. 1985: Особенности отыменного конверсионного образования глаголов. *Семантика и функционирование английского глагола*, Горький, 69–76.
- LYONS, J. 1967: A note on possessive, existential and locative sentences. *Foundations of Language* 3, 390–396.
- MARCHAND, H. 1964: Die Ableitung desubstantivischer Verben mit Nullmorphem im Englischen, Französischen und Deutschen. *Die Neueren Sprachen* 10, 105–118.
- MARCHAND, H. 1969a: Die Ableitung deadjektivischer Verben im Deutschen, Englischen und Französischen. *Indogermanische Forschungen* 74, 155–173.
- MARCHAND, H. 1969b: *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- MORKŪNAS, K., par., 1999: *Lietuvių kalbos enciklopedija* (parengė K. Morkūnas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- PAULAUSKIENĖ, A. 1971: *Dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodis*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- PAULAUSKIENĖ, A. 1994: *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- SLIŽIENĖ, N. 1994: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynai 1: A–M*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- SOLECKA, K. M., TERMIŃSKA, K. 1979: Próba definicji semantycznych. *Јужнословенски филолог* 35, 55–64.
- SOLECKA, K. M., TERMIŃSKA, K. 1980: Definicje semantyczne. Karolak, red., 1980, 17–28.

- ULUCHANOV, I. S. 1977: *Словообразовательная семантика в русском языке*, Москва: Наука.
- ULVYDAS, K., red., 1971: *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija (Veiksmažodis, prieveiksmis, dalelytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas, ištiktukas)*, Vilnius: Mintis.
- ULVYDAS, K., red., 1976: *Lietuvių kalbos gramatika 3: Sintaksė*, Vilnius: Mintis.

Jurgis Pakerys
 Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedra
 Vilniaus universitetas
 Universiteto g. 5, 01513 Vilnius

Gauta 2004 03 17